

Křesťanská sociální etika

Jabok 2008

10. KULTURA, VZDĚLÁNÍ, MÉDIA

Pojem a teorie kultury

- Axiologické (hodnotové, subjektivní) pojetí kultury považuje za kulturu *vrcholné projevy lidského ducha* (věda, umění, vzdělání)
- Antropologické (objektivní) pojetí kultury: *Kultura jsou významy a hodnoty sdílené určitou skupinou.*
- V širším smyslu lze chápat kulturu jako souhrn duchovních a materiálních, intelektuálních a afektivních rozlišujících rysů, které charakterizují nějakou společnost nebo sociální skupinu. Kultura pak zahrnuje nejen umění a literaturu, ale také způsoby života, základní práva lidské bytosti, hodnotové systémy, tradice a náboženství.
- Žijeme v době multikulturní: každá lidská skupina má právo na svou kulturu, žádná lidská kultura není hodnotnější než jiná (doktrína plurality a relativity kultur x etnocentrismus)
- **Enkultura** (vrůstání individua do vlastní kultury), **akultura** (vzájemné působení kultur) – **transkultura** (přijetí prvků jedné kultury většinou kultur ostatních), **dekultura** (zničení jedné kultury převahou kultury jiné); Huntington – současné kultury (rovina globální – národní – místní = subkultury)

Kultura a evangelium

- Křesťanství často vcházelo do kontaktu s cizími kulturami a ovlivňovalo je: buď dialog a vzájemné působení (Řecko, Řím, Keltové, Slované...) nebo pocit nadřazenosti a vnucování vlastní kultury (Indie, Latinská Amerika...).
- Jako zásadní problém to však začíná chápat až tehdy, když se musí konfrontovat s kulturou, kterou samo vytvořilo a dnes na ni ztrácí vliv.
- Původ rozporu: vývoj posledních dvou století, kdy se společnost emancipovala od vlivu církve a církev soustavně odmítala moderní vývoj.
- Podstata rozporu: Křesťanské hodnoty jsou často nabízeny takovým způsobem a v takové podobě, v jaké je člověk pro svůj život nepotřebuje – jsou v rozporu se současnou kulturou:
  - úkony a rituály (x vnitřní, subjektivní spiritualita),
  - autoritativní moralismus (x autonomní, dospělá, odpovědná, individualistická etika),
  - dualismus přirozena a nadpřirozena symbolizovaný důrazem na vztah k Bohu proti lidským vztahům a materiálním skutečnostem – transcendentální pojetí Boha (x integrální, celkové, ekologické, vztahové, holistické pojetí světa, symbolizované jednotou hmoty a ducha, imanentním pojetím Boha, hloubkou lidských vztahů, které jsou totožné se vztahem k Bohu).

Inkultura

- „*Inkultura je dynamický vztah mezi křesťanskou výzvou a kulturou nebo kulturami; vřazení křesťanského života do kultury; pokračující proces jejich oboustranné a kritické interakce a asimilace.*“ (AZEVEDO). Ovlivňování kultury hodnotami evangelia, aniž by se vnucovala lidem institucionální kultura (subkultura?) církve.
- Pojem inkultura v katolické církvi (v protestantských se uvažuje podobně, ale neujal se tento pojem): *Catechesi tradendae* (CT, 1981, čl. 52): „*inkultura znamená intimní proměnu autentických kulturních hodnot prostřednictvím začlenění do křesťanství a zakořenění křesťanství v různých kulturách.*“ *Slavorum apostoli* (SA, 1985, čl. 21): „*vštěpení evangelia do domácí kultury spolu se začleněním této kultury do života církve.*“
- Pokoncilní církev považuje inkulturaci za nový teologický model pro komunikaci církve s náboženstvími, kulturami a sociálními skupinami, které se nepovažují za křesťanské.
- dvojí směr inkulturačního procesu: církev se mění, když přijímá prvky kultury, které nejsou cizí evangeliu – kultura se mění, když přijímá hodnoty evangelia, které jí nejsou cizí.

Teologie inkultura

- **Boží zjevení – sebesdílení Boha:** má dějinný charakter a je vyjádřeno jednáním Božím, kdy on sám vstupuje skrze události a osoby do konkrétní lidské kultury a využívá jejich komunikačních vzorců k tomu, aby lidem, kteří v ní žijí, předal své poselství. V obou těchto situacích, vzájemně od sebe neodlučitelných, jedná sám Bůh metodou inkultura.

- **Inkarnace – vtělení = základní princip křesťanství:** Bůh se stal člověkem, přijal na sebe vše lidské kromě hříchu, aby nám byl blízko, abychom nemohli mít dojem, že člověku nerozumí. Plně přijal tělesnou omezenost člověka, včetně bolesti a smrti, stejně jako kulturu, v níž žil. Mohl ji přetvořit právě tím, že se stal její součástí.
- **Analogicky církev:** napřed byla součástí židovské kultury, později římské, pak dalších, kam přicházela. Přetvářela každou kulturu tím, že se napřed plně stala její součástí. **Jeruzalémský sněm – zásadní inkulturační rozhodnutí:** odmítnutí nadbytečných židovských náboženských praktik pro křesťany nežidy. Analogie dnes: odmítnutí nepodstatných náboženských praktik pro nové křesťany (prvky lidové zbožnosti...)

Etika a kultura

- **Právo na kulturu**
  - VDLP 27 (1): „Každý má právo svobodně se účastnit kulturního života společnosti, užívat plodů umění a podílet se na vědeckém pokroku a jeho výtěžcích.“
  - Listina základních práv a svobod (25): „Občanům tvořícím národnostní nebo etnické menšiny se zaručuje všestranný rozvoj, zejména **právo společně s jinými příslušníky menšiny rozvíjet vlastní kulturu, právo rozšiřovat a přijímat informace v jejich mateřském jazyku a sdružovat se v národnostních sdruženích.**“

Stát a kultura

- **Stát má etickou povinnost vytvářet právní rámec pro podporu kultury:**
  - Podpora kulturní identity většiny, ale i všech menšin
  - Podpora účasti všech na vytváření vlastní kultury
  - Ochrana národního kulturního dědictví (památky, muzea, turistické objekty...)
  - Podpora rozvoje vědy, umění a vzdělávání

Výchova a vzdělání

- **Nejdůležitější projev kultury, hlavní způsob jejího předávání a rozvíjení. „Každá osoba má právo na výchovu“ (VDLP 26).**
- Za výchovu a vzdělání svých dětí jsou na prvním místě odpovědní jejich rodiče.
- Stát je povinen zajistit výchovu, jestliže toho nejsou schopni rodiče.
- Vzdělání je dnes nejdůležitější ekonomickou hodnotou, která však nemůže být nabízena na komerční bázi. Proto musí být jeho hlavním garantem stát. (U nás kritická situace – výdaje na vzdělání jsou nižší než v ostatních vyspělých státech, jsme na 27. místě ze 30 států.)
- Církev se účastní procesu výchovy a vzdělání:
  - Pastorační dětí, mládeže a rodin
  - Zřizováním vlastních škol a výchovných zařízení (zvláště významné v rozvojovém světě, kde tuto úlohu dostatečně neplní stát)
  - Výukou náboženství na státních školách

Cíle a etika výchovy

- **Cíle výchovy:**
  - Formace osobnosti
  - Přijetí kultury
  - Socializace
- **Etika výchovy:**
  - Každá lidská osoba má právo na výchovu. Základní vzdělání má být povinné a poskytované zdarma (VDLP 26).
  - Výchova ke svobodě
  - Výchova ke spravedlnosti
  - Výchova k občanství

Odpovědnost za výchovu

- Rodina
- Výchovné a vzdělávací instituce
- Stát – různá pojetí:
  - Stát plně ovládá celý výchovně-vzdělávací proces (totalita)
  - Plná autonomie výchovně vzdělávacích institucí s minimálním zasahováním státu (např. v udělování akademických titulů)
  - Autonomie výchovně vzdělávacích institucí, která je ale zákonem regulována a jejichž kvalita je státem kontrolována (akreditace...)

Církev ve školství v ČR

- Křesťanské církve jsou aktivními činiteli vzdělávacího systému ČR ve dvou základních formách:
  - vyučování náboženství na základních a středních školách zřizovaných státem, krajem, obcí nebo svazkem obcí
  - zřizování a provozování církevních škol
- **Zákon 3/2002, § 7:** (1) Registrovaná církev a náboženská společnost může za podmínek stanovených tímto zákonem k plnění svého poslání získat oprávnění k výkonu těchto zvláštních práv:
  - a) vyučovat náboženství na státních školách podle zvláštního právního předpisu
  - b) pověřit osoby vykonávající duchovenskou činnost k výkonu duchovenské služby v ozbrojených silách České republiky, v místech, kde se vykonává vazba, trest odnětí svobody, ochranné léčení a ochranná výchova,
  - c) být financována podle zvláštního právního předpisu o finančním zabezpečení církví a náboženských společností,
  - d) konat obřady, při nichž jsou uzavírány církevní sňatky podle zvláštního právního předpisu,
  - e) zřizovat církevní školy podle zvláštního právního předpisu,
  - f) zachovávat povinnost mlčenlivosti duchovními v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství nebo s výkonem práva obdobného zpovědnímu tajemství, je-li tato povinnost tradiční součástí učení církve a náboženské společnosti nejméně 50 let; tím není dotčena povinnost překazit trestný čin uložená zvláštním zákonem.

Církevní školy v ČR

- V roce 2007 existuje v ČR celkem 131 církevních škol všech stupňů, z toho 98 je zřízeno řím. kat. církví, 16 ČCE, 17 jinými církvemi. Společným koordináčním orgánem je Sekce církevního školství ČBK, zastřešujícím orgánem Asociace ředitelů církevních škol ČR.
- Zřizovateli církevních škol jsou církve a církevní právnické osoby, většina církevních škol byla v roce 2006 transformována na školské právnické osoby.

Dokumenty katolické církve o církevních školách

- Katolická škola - kongregace pro katolickou výchovu 1977.
- Katolická škola na prahu třetího tisíciletí - kongregace pro katolickou výchovu 1997.
- Kodex křesťanského učitele - komise pro katechizaci a školství KBS 2005.
- Dohoda mezi ČBK a ČCE o spolupráci v oblasti církevního školství. (2001)
- Usnesení ČBK o církevním školství schválené na plenárním zasedání v dubnu 2003.
- Instrumentum Laboris - základní materiál Plenárního sněmu Katolické církve. (kap. 11, 2003)

Vyučování náboženství

- **Zákon 561/2004, §15: Vyučování náboženství**
  - (1) Ve školách lze v souladu se zásadami a cíli vzdělávání podle § 2 vyučovat náboženství. Náboženství mohou vyučovat registrované církve nebo náboženské společnosti, kterým bylo přiznáno zvláštní právo vyučovat náboženství ve státních školách, a to i společně na základě jejich písemné dohody.
  - (2) V základních a středních školách zřizovaných státem, krajem, obcí nebo svazkem obcí se vyučuje náboženství jako nepovinný předmět, pokud se k předmětu náboženství uskutečňovanému danou církví nebo náboženskou společností přihlásí ve školním roce alespoň 7 žáků školy. K vyučování náboženství lze spojovat žáky z několika ročníků jedné školy nebo více škol, nejvýše však do počtu 30 žáků ve třídě. Spojovat žáky z více škol k vyučování náboženství lze na základě smlouvy mezi příslušnými školami, která upraví rovněž úhradu nákladů spojených s tímto vyučováním.
  - (3) Vyučovat náboženství může v pracovněprávním vztahu k právnické osobě, která vykonává činnost dané školy, pověřený zástupce církve nebo náboženské společnosti, který splňuje předpoklady pro výkon činnosti pedagogického pracovníka podle zvláštního právního předpisu.2) Pověření vydává statutární orgán církve nebo náboženské společnosti, v případě římskokatolické církve statutární orgán příslušného biskupství.

Učitel náboženství

■ Zákon 563/2004, § 14: Učitel náboženství

- Učitel náboženství získává odbornou kvalifikaci vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném magisterském studijním programu
  - a) v oblasti teologických věd,
  - b) v oblasti pedagogických věd zaměřené na přípravu učitelů náboženství, nebo
  - c) v oblasti pedagogických nebo společenských věd a vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném bakalářském studijním programu v oblasti pedagogických věd zaměřené na přípravu učitelů náboženství, nebo vzděláním v programu celoživotního vzdělávání uskutečňovaném vysokou školou a zaměřeném na přípravu učitelů náboženství.

Církev a média

- Média neukazují pouze samotnou realitu, ale výběrem informací a způsobem jejich podání vytvářejí novou, vlastní, virtuální realitu.
- Dnes jsou média největší silou, která ovlivňuje myšlení a chování lidí.
- Média jsou považována za čtvrtou podobu moci (vedle legislativní, výkonné a soudní).
- Média jsou prostředkem socializace: sdílením jejich obsahů dochází k začleňování individua do společnosti.
- Křesťané si uvědomují mimořádnou moc médií a hledají etická kritéria k jejich využívání.

Historie

- Rozvoj médií od 19. století, první reakce církve:
  - Snaha o rozvoj katolického tisku jako protiváhy ke světskému (J. Bosco)
  - Upozorňování na mravní nebezpečí ve filmu (*Vigilanti cura* – Pius XI. 1936) – církev by měla vydávat závazná stanoviska pro katolíky (srov. Index zakázaných knih).
- Komplexní pohled až na koncilu a po něm:
  - Inter mirifica 1963
  - Communio et Progressio 1971 (Pavel VI.)
- Papežská rada pro sdělovací prostředky:
  - Aetatis novae 1992: za "pastorační priority" ve vztahu k médiím považuje církev
    - 1. obranu lidských kultur,
    - 2. vývoj a podporu sdělovacích prostředků církve,
    - 3. výchovu katolických pracovníků médií,
    - 4. pastorační službu těm, kdo jsou činní v oblasti sdělovacích prostředků.
  - Dokument *Aetatis novae* definitivně zavrhuje paradigma, ve kterém církev diktuje jedinou správnou cestu, na které je církev zkušeným průvodcem, který příjemci medializovaného sdělení doporučuje svůj názor, avšak nenutí jej k jeho přijetí.
- Etika v médiích 2000
- Církev a internet 2002

Etické principy

- Služba člověku a společnosti (Principy lidské důstojnosti a společného dobra)
- Pravda jako základní východisko (problém: historičnost, resp. relativita pravdy a nutnost interpretace)
- Svoboda projevu spojená s odpovědností
- Schopnost rozlišování – kvalifikovaného výběru

Právo na informace

- Nikdy v historii nebylo k dispozici tolik informací jako v současné době – „informační věk“.

- VDLP, článek 19: „Každý má právo na svobodu přesvědčení a projevu; toto právo nepřipouští, aby někdo trpěl újmu pro své přesvědčení, a zahrnuje právo vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky jakýmkoli prostředky a bez ohledu na hranice.“
- **Právo získávat informace** je omezeno jinými lidskými právy: právem na čest a dobrou pověst, na intimitu a soukromí, na tajemství. Ochrana těchto práv je úkolem státu (Zákon o ochraně osobních údajů).
- **Právo informovat** vychází ze tří předpokladů: přístup k pramenům ze strany informátorů, svobodný oběh informací, jejich aktivní a odpovědné přijímání ze strany veřejnosti.

Reklama

- Plní trojí funkci: **informovat, orientovat, přesvědčit**.
- Etickým problémem je funkce **přesvědčovací**, která je často primární a přerůstá ve snahu manipulovat potenciálního konzumenta. Jejím hlavním účelem je **přesvědčit k nákupu**, a tak se spíše než informací stává **technikou svádění**.
- Z morálního hlediska je třeba brát v úvahu **obsah, cenu a metody reklamy**: obsah (nabízená věc) nesmí být nemorální; cena nabízené věci nesmí neúměrně přesahovat běžné ceny; metody reklamy musí respektovat důstojnost lidské osoby a nesmí přesahovat kritické schopnosti veřejnosti.

Možnost zneužití médií

- **Communio et progressio, 13:**
- Sdělovací prostředky mohou být také použity k zablokování lidského společenství a k poškození obecného dobra lidí: děje se to odcizováním lidí, jejich odsouváním na okraj a izolováním, nebo tím, že je přitahují do negativních společenství zaměřených na falešné a destruktivní hodnoty. Média mohou rozdmýhávat nepřátelství a konflikty, demonizovat ostatní a utvářet mentalitu „nás“ proti „jim“, představovat to, co je nízké a degradující, v okouzlivém světle a ignorovat nebo snižovat to, co lidi povznáší a zušlechťuje; šířit dezinformace a zavádějící informace, podporovat vulgárnost a banalitu.
- V médiích se bohužel šíří omezování na stereotypy, založené na rase a příslušnosti k různým etnikům, na pohlaví a věku a na dalších faktorech, mezi něž náleží také náboženství. Kromě toho sdělovací prostředky často zanedbávají to, co je skutečně nové a důležité, včetně radostné zvěsti evangelia, a soustřeďují se na to, co je módní či bizarní.
- K takovému zneužívání dochází v každém ze zmíněných sektorů (ekonomický, politický, kulturní, vzdělávací, náboženský).

Zřizování (ovládání) médií

- **Realita**: monopol na média se soustřeďuje v rukou jednotlivců s velkým ekonomickým potenciálem. Nebezpečí:
  - Zaměření na vlastní zisk a ne na důstojnost člověka
  - Vznik informačního monopolu, ztráta pluralismu, důsledek: manipulace.
  - Podobně negativní důsledky má i politizace médií – monopol státu.
- **Řešení** – aktivní účast v médiích a jejich kontrola ze strany občanské společnosti; právní rámec k tomu musí vytvořit a garantovat stát:
  - Pluralita zřizovatelů (soukromí, nezisková, církevní, veřejná)
  - Profesionalita a etická odpovědnost pracovníků
  - Svoboda slova spojená s ochranou osobnosti (čest, dobré jméno, osobní údaje)

Působení církve a křesťanů v médiích

- Církev by měla mít vlastní média k šíření svého poselství mezi věřícími i nevěřícími – média jako nástroj evangelizace.
- Křesťané by měli kvalifikovaně působit v médiích obecně, a tak skrze ně šířit křesťanské hodnoty.
- Křesťanský uživatel by měl odpovědně vybírat z nabídky a kriticky na ni reagovat (mediální pedagogika).
- Křesťanská média v ČR:
  - Nakladatelství (Portál, Karmelitánské n., Vyšehrad, Kalich, CDK...)
  - Periodika (většina církví + odborné)
  - Rádio a TV (Proglas, Telepace, TV Noe, BMC), Internet (christnet, evangnet, cirkev, vira, signaly...)